

MAJOR FERENCNÉ

A szótárhasználat magyarországi tanításának történetéről I.

Об истории обучения пользованию словарём в Венгрии

Обучение пользованию словарём является областью, которой уделяют мало внимания в преподавании иностранных языков в нашей стране. С целью улучшения этой ситуации в данной статье мы провели исследование очерков, пособий по методике, опубликованных в связи с этой темой в недавнем прошлом, как в области просвещения, так и в области высшего образования по специальности. Исследование показывает, что вытеснение обучения чтению, пониманию текстов, включая и умению пользования словарём вытекает во-первых из: негибкого, догматического подхода к прямому методу, а во-вторых: коммуникативный метод обучения иностранным языкам, господствующий в наши дни, имеет лишь вербальные формы коммуникации, не обращая внимания на невербальные формы, т.е. на обучение чтению, пользованию словарём.

Az elmúlt években nagy számban kerültek felszínre a korábban elhanyagolt lexikográfia, ezen belül pedig az idegennyelvi szótárhasználat tanításának kérdései.

Folyóiratokban¹ és önálló kiadványokban² nyert a lexikográfia az eddigiekben nem tapasztalt tág teret. Ebben a dolgozatban azt szeretném bemutatni, milyen *törekvések* irányultak a szótárhasználat oktatására az elmúlt évtizedekben. A vizsgálat tárgyai a közoktatás (és részben a lektorátusi szaknyelvoktatás) számára készült önálló tanulmányok, *felmérések és metodikai összefoglalók*. Munkámat az a remény táplálja, hogy a múlt tapasztalatai pozitívan hathatnak a jelen útkereséseire és gyakorlatára.

Mielőtt a tárgyra rátérnék, szeretném tisztázni, hogy amikor *szótárhasználatot* említek, akkor az Akadémiai Kiadó által több mint fél évszázad során kiadott kézis�ótárakra gondolok. Tapasztalataim szerint nagyszótárak használata nyelvtanárok, felsőfokú nyelvvizsgára készülők vagy azzal rendelkezők, illetve más magas szintű nyelvtudásúak számára szükséges.

¹ Géczy János (főszerk.): *Iskolakultúra*; Szépe György (főszerk.): *Modern Nyelvoktatás*.

² Magay Tamás (szerk.): *Lexikográfiai füzetek* 1. sz. 2004; 2. sz. 2006; 3. sz. 2007. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Fóris Ágota–Pálfy Miklós (szerk.): *A lexikográfia Magyarországon*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004. 194 p.

Iskolakultúra könyvek. Pécs: Iskolakultúra, 14. sz. 2002; 29. sz. 2005.

1. Felmérések

A közelmúltban és a jelenben elvégzett felmérések egymással teljes összhangban mutatják a tanulók szótárkezelési jártasságainak hiányosságait.

Köllő Márta a 70-es években végezte felméréseit (Köllő 1978). 278 iskolástól kérdezte meg, szívesen használ-e szótárt. „94% azt válaszolta, szívesen vagy nem szívesen, használni kell, mert szótár nélkül nem lehet tanulni” (uo.: 46). A megkérdezettek 6 százaléka nem szívesen használ szótárt, de nem azért, mert időigényes, hanem mert tudják: a szótár könnyen félrevezeti őket. A szerző a tanárokat is megkérdezte a szótárhasználattal kapcsolatos tapasztalataikról. Egy tanár felvetette, hogy egyik tanítványa így indokolta szövegválasztását: „mert ez volt az első”. Tehát a tanuló azzal akart időt nyerni, hogy csak a szó első jelentését nézte meg. A megkérdezett tanárok 85 százaléka már az általános iskolában is fontosnak tartja, hogy felhívja a gyerekek figyelmét arra, hogy a szavaknak több jelentésük van, és nem mindegy, hogy melyiket választják, amikor szótár segítségével dolgoznak. A szerző hangsúlyozza, hogy egy-egy rosszul megválasztott szó értelmi zavarokhoz, nevetséges hibákhoz vezet. Egy példa az általa idézett fordítási hibákból: „A hetes igyekezett nem hullámsani.” Nyilvánvaló, hogy a diák az ige első jelentését nézte csak meg, mellőzve a másodikat, ami „izgulni” lett volna (uo.: 164).

Sajnálatos, hogy Köllő Márta saját tankönyvírói gyakorlatában nem érvényesítette ezeket a megállapításokat. II. gimnazisták számára írt orosz nyelvi tankönyvében nem szerepel egyetlen szótárkezelési gyakorlat sem (Köllő és Horváth 1980). Ez a kettőség – az elmélet és gyakorlat szétválása – számos más szerzőnél is tapasztalható.

Cs. Nagy Miklós, a Debreceni Agrártudományi Egyetem egykori nyelvtanára részletekbe menő felmérést tett közzé hallgatóinak szótárhasználati hibáiról (Cs. Nagy 1979, 1980a, 1980b). Az egyetemen az 1978/79-es tanévben bevezetett szakfordítóképzés vetette fel élesen a szótárhasználat oktatásának szükségességét. Az oktatók szembekerültek azzal, hogy – a szerző megfogalmazásában – „a nyelvoktatásnak eléggé elhanyagolt területe a szótárkezelés kérdése, ezért nagyobb figyelmet kell szentelni ennek a témának is...” Cs. Nagy arra a következtetésre jutott, hogy a fordítás tanításának „egyik alapvető eleme és követelménye a szótárhasználat oktatása” (1980a: 47). 10 hallgató összesen 150 oldalnyi házi fordításának feldolgozása közben azt tapasztalták, hogy az 1781 fordítási hibának mintegy 33 százaléka szótárkezelési hiányosságokra vezethető vissza. Cs. Nagy Miklós dolgozataiban részletes hibaelemzést olvashatunk. Az ő munkásságában teljes az egység az elmélet és a gyakorlat között; felmérési eredményeit közvetlenül érvényesítette szakfordító agrárszakos egyetemi hallgatók számára készített orosz nyelvi jegyzetében.

Csaknem három évtized múlva két kutató elemzése hasonló gondokról adnak számot.

Szöllősy Éva és Márkus Katalin felmérései az angolul tanuló középiskolások szótárválasztási és szótárhasználati szokásainak vizsgálatára irányultak (Szöllősy 2004; Márkus és Szöllősy 2006). A vizsgálatok tanulsága, hogy „a tanulók nem tudják kellő mértékben kihasználni a szótáraikban benne levő információkat, feltétlenül szükség lenne a helyes és célirányos szótárhasználat iskolai oktatására az angolórák keretein belül” (Márkus és Szöllősy 2006: 95). A tanulók elismerik, hogy sokszor a szó első jelentését nézik csak meg. Arra a kérdésre, hogy tanították-e a szótárak használatára,

a tanulóknak mindössze 17 százaléka tesz említést rendszeresebb, 39 százaléka pedig futólagos oktatásról (Szöllősy 2004: 44).

A felmérések tanúbizonysága szerint az eltelt közel 30 évben mintha megállt volna az idő. Az idők változását csak az mutatja, hogy ugyanazok a fogyatékoságok most már az orosz helyett az angol nyelv tanulásában jelentkeznek.

Bár a jelen dolgozat – ahogy ezt már említettem – a közoktatás és a lektorátusi keretek között folyó szaknyelvoktatással foglalkozik, a felmérések közt mégis számon kell tartanunk egy más területet érintő, ám kiemelkedően értékes munkát. Muráth Judit, a Pécsi Tudományegyetem oktatója gazdag lexikográfiai munkássága részeként közgazdász és szakfordító hallgatók szótárhasználati szokásairól készített átfogó felmérést. Vizsgálatai kiterjedtek a hallgatók szakszótárakkal szembeni elvárásainak felderítésére is. Magyar nyelven rövidítve 5 lapon (Muráth 2005a), német kiadásban egy tanulmánykötet részeként 12 lapon át (Muráth 2005b) számos grafikonnal, táblázattal szemléltette kutatási eredményeit. Tanulmányában utal arra, hogy a hallgatók egyebek között igénylik a világos szótárstruktúrát, és elégedetlenek a négy- vagy ötnyelvű szakszótárakkal, ezeket felületesnek tartják (2005a: 4, 5).

Mindez összhangban van Polonyné Reminiczky Erzsébet és Sággh Károlyné szótárainak egy korábbi írásomban bemutatott struktúrájával, továbbá Polonynének a többnyelvű szakszótárakat elmarasztaló véleményével (Majorné 2009: 41).

2. Metodikai összefoglalók

A múltban kiadott több összefoglaló tanulmány értékes szempontokat és útmutatást ad a szótárkezelés tanításához még akkor is, ha nem mindegyik munka szerzője – mint erre már a fentiekben utaltam – tesz kísérletet arra, hogy elveit tankönyvekben is realizálja.

2.1. Lux Gyula monográfiája (1932)

Vizsgálódásaim során Lux Gyula 1932-ben megjelent *Modern Nyelvoktatás* című monográfiájában találok először a szótárkezelés fontosságára utaló és ma is megízlelendő gondolatokkal (Lux 1932). 174 oldalas könyvében a következő sorokat szenteli a témának: „... arra kell törekedni, hogy a tanulók minél előbb hozzászokjanak a szótár használatához. Az alsó osztályok tankönyvei e tekintetben úgyis elszoktatják a tanulókat a szótártól, mert ezekben rendszerint megvan az olvasmányok szójegyzéke. A középfokon és még inkább a felsőfokon meg kell azonban kívánni a szótár használatát ... A felsőfokon kívánatos lenne az egynyelvű szótárak használata” (uo.: 85). Figyelemre méltó, hogy a „szótár” szó szerepel könyve név- és tárgymutatójában (uo.: 171), szemben egy évtizedünkben kiadott, az olvasási készségeket részletesen tárgyaló monográfiával, ahol a szótár szó mindössze egyszer, egy felsorolásban fordul elő (Bárdos 2000: 143). Az igazságnak tartozunk annak megjegyzésével, hogy a „tanító – és tanítónőképző intézetek” tanulói számára írott német nyelvkönyvében (Lux 1930) sem szójegyzék, sem szótárhasználati útmutató nem található.

2.2. Balogh István első metodikája (1958)

1958-ban jelent meg Balogh István *Az orosz nyelv oktatásának elméleti és gyakorlati alapjai* című munkája (Balogh 1958). A mű az orosz nyelvoktatás első hazai metodi-

kája. Fókuszában a kiejtés, a nyelvtan és a szókincs tanítása áll. A kiejtés kivételével legfontosabb megállapításai más idegen nyelvek tanításában is alkalmazhatók.

A szókincstanítással foglalkozó fejezeten belül részletesen tárgyalja a szótárhasználat, a szavak preparálásának kérdéseit. Előre kell bocsátanunk, hogy a szavak kipreparálását nem az akkor már rendelkezésre álló orosz–magyar kéziszótárakra, hanem a tankönyvek végén ábécérendben felsorolt orosz–magyar szójegyzékekre alapozza.³ Tehát nem tényleges szótárhasználatról van szó, hisz nem kerülhet sor a szavak több jelentésének tudatosítására, a több jelentés közül a megfelelő kiválasztására és a szótár egyéb kritériumainak megismerésére. Ennek ellenére az általa ismertett szótárhasználati eljárások mindenképpen tanulságosak.

A szótárhasználat korai, apró lépésekben történő bevezetését már az általános iskola VII. osztályától kezdve javasolja. Ezt azzal indokolja, hogy a tanulókat képessé kell tenni az *önálló munkára*. Erre az órán alkalmazott szemantizálási, szókincsfeldolgozási eljárások nem alkalmasak. „A szövegfeldolgozáshoz ugyanis a tanulók mindent *készen* kapnak. Ez az eljárás kevésbé gondolkodtatja őket ... Kevésbé fejleszti nyelvi invenciójukat, nyelvi érzéküket is” (uo.: 212). A két eljárás – a hagyományos és az előkészítő (preparációs) – felváltva, egymást kiegészítve történő alkalmazását ajánlja a mindenkori oktatási célkitűzések és a tanulók nyelvi előképzettségének függvényében.

Balogh közvetlen gyakorlati útmutatásokat ad a szótár használatának módozataira, és megítélésem szerint ezek az útmutatások a jelenben működő nyelvtanárok számára is követendők, bármely nyelvet is tanítsanak. Az egyik megállapítása az, hogy a helyes kiejtés elsajátíttatása érdekében nem szabad megtanultatni az otthon kipreparált szavakat. „A szavak előzetes kiírásának egyetlen célja az, hogy a szöveg (rész) ismeretlen szavait a tanuló szótárfüzetébe kiírja és kísérelje meg a szöveg (rész) lefordítását.” Hangsúlyozza, hogy csak a kipreparált és lefordított szöveg (rész) iskolai feldolgozása, tehát a helyes kiejtés gyakorlása után tanulhatják meg tanítványaink az új szavakat. Másik megállapítása az, hogy a tanulóknak jól kell tudniok az ábécé sorrendjét. Több 2-3 perces gyakorlatot is ismertet az ábécérend megtanítására. (Például megnevezünk egy betűt, és a gyerekeknek meg kell mondani a közvetlenül előtte és mögötte álló betűt; ismert szavakat mondunk, s ők megkeresik ezeket a tankönyvi szótárban stb.)

Részletesen kitér az otthoni preparálás iskolai előkészítésére. A tanár a szöveg feldolgozása közben kijelöl kezdetben 3-4 ismeretlen szót tartalmazó egy-két mondatot, később egész bekezdést. A tanulók feladata: lefordítani a szöveget az ismeretlen szavak kiírásával a tankönyv ábécérendes szótárából. Ha ez megtörtént, ezekkel a mondatokkal úgy foglalkoznak, mint egyébként szoktak. Erre a szövegfeldolgozási formára többször is visszatérnek, csak ezután kerülhet sor kissé hosszabb szöveg otthoni preparálására.

A Balogh István által leírt szövegfeldolgozási módok előnyei abban foglalhatók össze, hogy segítségével a tanulók már az általános iskola VII. osztályától kezdve hozzászoknak az önálló szótárhasználathoz, ezzel az önálló szövegmegértéshez. Az

³ A Hadrovics–Gáldi-féle kéziszótár első ízben 1951-ben, Haász Árpádné kéziszótára pedig 1952-ben jelent meg.

önálló szövegmunka rendszeres alkalmazása elősegíti a szótárhasználat két alapvető feltételének kialakítását:

- az ábécérend biztos tudását, melynek révén gazdaságosabbá, gyorsabbá válik a szókeresés, maga az olvasási folyamat, a szövegértés;
- a szavak szótári alakjának kikövetkeztetését a tanult nyelvtani anyag keretein belül (erre a kérdésre nem tér ki a szerző, de a szótárhasználat velejárójaként óhatatlanul kifejlődik ez a jártasság is).

Balogh István azon szerzők közé tartozik, akik tankönyvekben realizálták metodikai elveiket. Ez tizenhárom kiadást megélt, először 1964-ben, utoljára pedig 1988-ban megjelent, kezdő középiskolások számára írt orosz nyelvkönyvében követhető nyomon (Balogh 1988).

2.3. Balogh István második metodikája (1960)

Balogh István 1960-ban megjelent, egyetemi hallgatók számára készített *módszertani jegyzetében* (Balogh 1960) a szótárkezelés tanításával kapcsolatban – előző könyve értékeinek megtartása mellett – jelentős előrelépés tapasztalható. Elismeri, hogy mivel a tankönyvi szöszedetek igen hiányosak, azokra nem lehet alapozni szövegek feldolgozását. Arra a következtetésre jut, hogy csak akkor lehet szó szövegértésről, ha minden tanuló kezében szótár lesz. (Meglépő és érthetelen azonban, hogy még mindig említés nélkül hagyja a Hadrovics–Gáldi és a Haász Árpádné-féle szótárakat.) Új elem könyvében, hogy kitér a szavak több jelentésének problémáira és utal a megfelelő jelentés kontextusból való kikövetkeztetésének fontosságára. Ez ma, az elektronikus szótárak korában is aktuális. Ezért idézem szemléletes leírását a tanulók rossz szótárhasználati szokásairól.

„Ajánlatos rászoktatni a tanulókat, hogy ne fussák át a szöveget egyszerűen azért, hogy ismeretlen szavakra vadásszanak, hanem a fordítási kísérlettel párhuzamosan végezzék a szemantizációs munkát...” „Az ilyen módon végzett munkának egyebek között az az előnye is megvan, hogy a többjelentésű szavak jelentését nem vaktában írják le, s esetleg épp a legfontosabbakat hagyják ki, hanem a sok jelentés közül biztosan ott lesz a kontextus szerinti jelentés is” (uo.: 264).

2.4. Két orosz szerző metodikája (1976)

A helytelen szótárhasználatból eredő „szóvadászat”, a szavak „vaktában” való kiírása nem csupán hazai jelenség. Ezt igazolják két külföldi szerző metodikai kézikönyvének példái, melyek lényegét magyar nyelven igyekszem összefoglalni (Kosztomarov és Mitrofanova 1976: 123). A kézikönyv olvasástanítással foglalkozó fejezetét orosz nyelven a *Metodikai olvasókönyv* (Lieber 1987) is közli.

A szerzők azt tanácsolják az olvasóknak, hogy először próbálkozzanak az olvasmány szótár nélküli olvasásával, törekedjenek a szöveg lényegének, fő gondolatainak megértésére. Akkor vegyék csak igénybe a szótár segítségét, ha az olvasmány általános tartalmának megértése akadályba ütközik.

Kifejtik, hogy szótárkezelési ismeretek hiányában a tanulók túlságosan sok időt fecselegnek el a szótározásra. Ezt azzal illusztrálják, hogy számos diák hosszú jegyzéket készít az ismeretlen szavakból, mielőtt hozzáfogna a tényleges olvasáshoz. A szójegyzék szavait ezután keresik ki a szótárból, természetesen csak a szó első jelentését

rögzítve. Az így kiválasztott jelentést próbálják a szövegbe beleerőltetni, ami kudarcához vezet. Az olvasó, mivel nincs tisztában a szavak több jelentésének lehetőségével, nem érti, miért értelmetlen helyenként a fordítás.

2.5. Két hazai módszertani kézikönyv (1972)

1972-ben látott napvilágot két módszertani kézikönyv: Banó István és Szoboszlay Miklós szerkesztésében az *általános*, Banó István és Kosaras István szerkesztésében pedig az *orosz nyelv oktatásának metodikája*. Az előbbi a nyugati nyelvek tanításához készült. A két azonos koncepciójú mű jelentős előrelépést hozott a hazai metodika, benne a szótárhasználat elméletében és gyakorlatában.

2.5.1. Mihez képest előrelépés?

Az alábbiakban megkíséreltem felvázolni, *mihez képest* jelent a két mű előrelépést.

Köllő Márta, akinek monográfiájára már többször hivatkoztam, találónan érzékelteti a direkt módszer hazai térhódítását, melynek legfőbb vesztese a szótárhasználat tanítása volt. Egy 1964-ben, az *Az idegen nyelvek tanítása* című folyóiratban megjelent cikkre hivatkozik. Ez a magyarországi idegennyelv-tanárok feladatait ekképpen rögzítette: „Elsősorban a szótározási munkának kell megváltoznia. A változtatás nyilvánvaló iránya a jövő perspektívájában a szótározás kétnyelvűségének nagymérvű viszszaszorítása az egynyelvű szótározás javára.” „... az anyanyelvi jelentést ... az órán általában nem ejtjük ki és nem írjuk le” (Köllő 1978: 36, 22).

Magam a következőkben láttam az olvasási készségek kifejlesztésének fő akadályát:

„Az olvasási készségek háttérbe szorításának koncepcióját Banó István fogalmazta meg közvetlenül a »reform« tankönyvek megjelenése előtt: »... a mai nyelvoktatásunk egyik legfontosabb alapelve: a négy készség kialakításának lineáris elrendezése – a négy készség párhuzamos fejlesztésének elve helyett« (Banó 1965: 65). Ez a koncepció a gyökere a tankönyvekben megvalósult gyakorlatnak: az olvasási, ezen belül a szintetikus olvasási készségek mai napig is érvényes mellőzésének, s ami ebből következik, a lexika elhanyagolásának.

Az idegen nyelvek tanítása című folyóirat hasábjain Hadas Ferenc vitatta a fenti koncepciót (Hadas 1966: 13). Nem értett egyet a négy nyelvi készség lineáris fejlesztésének elvével, szembeállt az olvasási, fordítási készségek kiszorításának tendenciájával. Az az irányzat azonban, amelyet számos más, a fentiekben idézett kiváló metodikussal együtt képviselt, nem jutott érvényre a tankönyvek megírásakor” (Majorné 1980: 85–86).

Munkáimban a szintetikus, szótár nélküli olvasás kérdéseivel foglalkoztam, de a megállapítások az olvasási készségek fejlesztésének elhanyagolásáról az analitikus olvasásra, ezen belül pedig a szótárhasználatra is vonatkoztathatók.

Véges István (1971: 100, 103) rámutat a probléma gyökereire. Arra, hogy az olvasást az orális nyelvoktatás amerikai hirdetői a 40-es és 50-es években elhanyagolták. „A direkt módszer ... elvetette az anyanyelvnek mint szemantizációs eszköznek használatát. Helyette kizárólag a célnyelvi körülírást, a definíciót, a szinonimákat ... rajzot ... alkalmazta.” Véges a két értelmezés ötvözésében látta a helyes utat. Véleménye szerint „korábban kell megnyitni a vizuális csatornát, mint manapság teszik, s elő kell

készíteni a tanulókat az önálló olvasásra, mint az audio-orális készségfejlesztést kiegészítő és a lexika hatékony bővítését leginkább biztosító önálló tevékenységre.”

A fentiekben idézett szerzők a hazai gyakorlatot vitatva lényegében Balogh István koncepcióját, módszertani elveit és tankönyvírói munkásságát igazolták. Gondolataik felidézésével talán sikerült válaszolni arra a kérdésre: mihez képest jelentett előrehaladást az 1972-ben megjelent két Metodika.

2.5.2. Miben előrelépés?

A következőkben arra kívánunk rámutatni, *miben mutatkozik meg ez az előrehaladás.*

a) Az orosz nyelv oktatásának metodikája

Az orosz nyelv oktatásának metodikája (Banó és Kosaras 1972) külön alfejezetet, több mint három oldalt szentel a szótármunkának, a szótárhasználat tanításának. A Metodika több nagy fejezetének, ezen belül a szótármunkáról szóló résznek a szerzője Kosaras István. Az általános iskolai Tantervre és Utasításra hivatkozva leszögezi, hogy a 7. osztálytól kezdve fokozatosan meg kell tanítanunk a tanulókat az önálló szöveg munkára. Az orosz ábécé alapos átisméltése után először közös munkával egy-két mondat, majd egy-két szövegrész ismeretlen szavait keressük ki. Ezután adhatunk fel házi feladatként szótármunkát. Láthatjuk, hogy a Tanterv és Utasítás szinte szó szerint magában foglalja Balogh István 1958-ban megjelent metodikájának gondolatait. Az 1972-es Metodika a gimnáziumi Tantervre és Utasításra hivatkozva hangsúlyozza az önálló szöveg munka és a szótárhasználat jelentőségét. A tanulókat „korán hozzá kell szoktatni ahhoz, hogy a *nyelvtanulás nélkülözhetetlen segédeszköze a szótár*” (uo.: 155).

Szemben a korábban hangoztatott nézetekkel, lényegében elismeri a négy nyelvi készség párhuzamos fejlesztésének, köztük kiemelten az olvasási készségek fejlesztésének fontosságát.

Sajnálatos, hogy az *Idegen nyelvi tantervek* című műben (Kurtán 2001) a szerző figyelmét elkerülték a 70-es évek idegennyelvi tanterveinek a szótárhasználat tanításával kapcsolatos pozitív vonásai. A könyv fogalomtárában egyáltalán nem szerepel sem a szótár, sem a szótárhasználat. A 204 oldalas tankönyvben mindössze kétszer találkoztam a szótár szóval, mindkét alkalommal egy-egy felsorolás részeként (uo.: 111, 121).

Banó és Kosaras Metodikája ismerteti a tanulók számára szükséges szótárakat, köztük a Hadrovics–Gáldi-féle szótárt; igaz, hogy ennek használatát csak a gimnázium orosz tagozatán javasolja. A nem tagozatos osztályok számára az *Orosz–magyar (magyar–orosz) iskolai szótár* használatát ajánlja (Szabó 1960), amelynek 1989-ben a 17. kiadása jelent meg. Felsorolja és részletesen elemzi, hogy a szótárhasználat tanításának mire kell kiterjednie: a betűk abécé szerinti sorrendjére, a szavak szótári alakjának meghatározására, valamint a szócikkek jelzéseiben, rövidítéseiben való eligazodásra. Mindehhez gyakorlatokat is ajánl. Nem említi azonban, csupán egy gyakorlat erejéig, a szavak több jelentéséből eredő nehézségeket.

b) Az Általános metodika

Az Általános metodika (Banó és Szoboszlai 1972) kiemeli, hogy a kétnyelvű szótár használatára leginkább az analitikus, elemző olvasás folyamatában van szükség. Konkrét lépéseket is megjelöl a szótárhasználat tanításához. Az első lépés a szavak

valószínű szótári alakjának meghatározása. Részletes útmutatást ad ahhoz, mi a teendő, ha a szó alapjelentése nem illik bele a szövegbe. Ez a metodika tehát előtérbe helyezi a szavak több jelentését, az ebből eredő nehézségeket (uo.: 121).

Messze túllépve az egynyelvi szemantizációhoz való dogmatikus ragaszkodáson, leszögezi, hogy a tanárnak „a körülmények mérlegelése alapján kell eldöntenie, hogy mikor melyik szemantizációs eljárást választja” (uo.: 122).

Fontosnak tartja a szótárak felépítésének, jelölési rendszerének ismertetését a szótárkezelésre szánt órák bevezetéseként. Ezekre az órákra minél több szótár biztosítását javasolja.

Ahogy már említettük, az *Általános metodika* a nyugati – angol, francia, német, olasz, spanyol – nyelvek iskolai tanításához készült. Eppen ezért különös, hogy a szótárhasználatról szóló fejezetben adós maradt a nyugati nyelvekhez kiadott legfontosabb szótárak megnevezésével.

Összefoglalva az 1972-ben megjelent két metodikáról leírtakat:

Mindkét munka revideálja az olvasásról, egynyelvi szemantizációról vallott korábbi nézeteket; megerősíti – több esetben átvéve megfogalmazásait is –, más kérdésekben pedig továbbfejleszti Balogh István koncepcióját és annak gyakorlati megvalósítását.

Balogh István Metodikájához képest feltétlen előrelépést jelent az, hogy:

- fontosnak tartják a kétnyelvű szótárak felépítésének, jelölési módozatainak tanítását;
- nagyobb súlyt helyeznek a szavak szótári alakjainak kikövetkeztetésére;
- további gyakorlatokat mutatnak be az ábécérend és általában a szótárhasználat tanításához.

2.6. További metodikák

A fentiekben igyekeztem bemutatni: milyen törekvéseket tükröz a szótárhasználat tanításával kapcsolatban néhány régebbi és a közelmúltban megjelent munka. Ez az írás a nyelvoktatásnak csupán egy, a címben megjelölt szegmentumát vizsgálja, így sajnos nem emlékezhettem meg két kiváló metodikai műről.

Lieber Péterné figyelme a kommunikáció szóbeli ágára irányult. Munkáiban a perifériára szorult az írásos kommunikáció: a szövegértés, a szótárhasználat. Egyik könyvében csupán a tantervet idézve szólt a szótármunkáról (Lieber 1983: 106–107), a másikban pedig zárójelben 3 sort szentelt ennek a témának (Lieber 1987: 155).

A nyelvoktatás kommunikatív irányzatának hazai képviselői a négy alapkészség közül jórészt a beszédképesség fejlesztésével foglalkoznak, a kommunikáció nem verbális, írásos formája kívül esik érdeklődési körükön. „A négy alapkészség közül a beszédképességet emelem ki, s a másik hármat csak annyiban érintem, amennyire elválaszthatatlanok tőle. E választás mellett az szól, hogy a szóban forgó irányzat is erre helyezi a fő súlyt” (Medgyes 1995: 7).

3. Tanulmány az egyetemi szaknyelvoktatás köréből (1978)

A felsőoktatásban 1957-től kezdve minisztériumi utasítások jelölték meg a nem nyelv- szakos hallgatók nyelvoktatási céljául a szakszövegek megértését és fordítását.⁴ Még-

⁴ 70/1957 MM miniszteri rendelet; 121/1974 OM miniszteri utasítás.

is, és ez meglepő, a szótárhasználat kérdései csak 1957 után huszonegy esztendővel merültek fel a szaknyelvoktatás módszertani szakirodalmában. Bakay Szilárd, a Debreceni Agrártudományi Egyetem néhai nyelvtanára *A szakszövegértési készség kialakításának gyakorlati tapasztalata* című tanulmányában hívta fel a figyelmet a kérdés fontosságára és az oktatásban való alkalmazására (Bakay 1978).

Gyakorlati tapasztalataira hivatkozik, amikor megfelelő szintű nyelvtani és lexikai tudás után a szótárkezelésben való jártasságot jelöli meg a szakszövegértési készség harmadik feltételének. Szótárkezeléshez akadémiai nagyszótárakat és szakszótárakat javasol. (Ahogy ezt bevezető gondolataimban megjegyeztem, tapasztalataim szerint ezen a fokon bőségesen elegendők az akadémiai kisszótárak. Specializált szövegek esetében azonban ténylegesen indolt a nagyszótárak, illetve szakszótárak használata.)

Szótárkezelést gyakorló óráin minden hallgatónak rendelkezésére bocsátották a megfelelőnek tartott szótárakat. Tapasztalatait a következőkben idézem:

„A szótárak kezelésével kapcsolatban szükségesnek tartom, hogy már az oktatás kezdetén egy teljes órát a szótárhasználat gyakorlati fogásainak elsajátítására fordítsunk. A hallgatók igen hajlamosak arra, hogy az ismeretlen idegen szó első jelentését ragadják ki, s azt akarják mindenképp a mondatba beerőszakolni, sok esetben a mondat értelmének kényszerű megváltoztatása, eltorzítása vagy esetleges értelmetlensége árán is. Ezért nem árt, ha rámutatunk arra, hogy igen sok idegen szónak a magyarban milyen eltérő jelentése lehet, tehát mindenkor a szótárban felsoroltak közül az odailő magyar szót használjuk. Ismertessük a szótárak magyarázó szövegeit, az azokban alkalmazott rövidítéseket, utalásokat, jeleket stb. ... Sok esetben a szakszövegben összetett szavak fordulnak elő, amelyeket ilyen alakjukban nem találunk meg a szótárakban. Erre is hívjuk fel a figyelmüket, majd pedig példákon keresztül mutassuk be, hogy hogyan kell az ilyen összevont főneveket magyarra fordítani, sok esetben főnévre és jelzőre bontva. ... A szótárkezelési gyakorlatra szánt egy óra a későbbiekben bőven fog kamatozni” (uo.: 48–49).

Ezek a tapasztalatok teljes összhangban vannak a két 1972-es Metodikával és általam idézett más szerzők megállapításaival, a cikkben azonban nem kapott helyet az említésük, a szakirodalomra való hivatkozás.

Bakay Szilárd dolgozata mindenképpen úttörő jelentőségű a szaknyelvoktatásban még akkor is, ha csak cikk maradt, orosz és német nyelvi tankönyveiben, jegyzeteiben nem realizálódott. Nem mellékes ezzel szemben oktatási gyakorlata, ahol a szótárhasználat tanítása a cikkből érezhetően fontos szerepet játszott. Az általa leírtak sok egyéb fontos ismerettel együtt kollégájának, Cs. Nagy Miklósnak a tananyagaiban nyertek alkalmazást.

Talán nem véletlen, hogy Bakay Szilárd cikke és Köllő Márta már említett műve (Köllő 1978), valamint Márkus György *Orosz–magyar fordítástechnika* című monográfiája egyazon évben jelentek meg (Márkus 1978). Ez az egybeesés azt jelzi, hogy a fordítástechnika, a szótárhasználat „beérett” az oktatásban.

IRODALOM

- Bakay Szilárd (1978): A szakszöveg megértési készség kialakításának gyakorlati tapasztalatai. In: Csonka József (szerk.): *Korszerű Nyelvoktatás III. Tanulmányok a szaknyelvoktatás köréből*. Budapest: FPK, pp. 43–50.
- Balogh István (1958): *Az orosz nyelv oktatásának elméleti és gyakorlati alapjai*. Budapest: Tankönyvkiadó, 265 p.
- (1960): *Az orosz nyelv és irodalom oktatásának módszertana*. Budapest: Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, 345 p. (Későbbi kiadásai a Tankönyvkiadó gondozásában: 1964, 1966, 1967, 1968, 1970.)
- (1988): *Orosz nyelvkönyv a gimnázium és szakközépiskola I. osztályos kezdő csoportjai számára*. Budapest: Tankönyvkiadó, 219 p.
- Banó István (1965): Szóbeliség-írásbeliség az idegen nyelvek tanításában. *Az idegen nyelvek tanítása* 8/3. pp. 65–73.
- Banó István – Szoboszlai Miklós (1972, szerk.): *Általános metodika az angol, francia, német, olasz, spanyol nyelv iskolai tanításához*. Budapest: Tankönyvkiadó, 351 p.
- Banó István – Kosaras István (1972, szerk.): *Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános és középiskolai tanárok számára*. Budapest: Tankönyvkiadó, 413 p.
- Bárdos Jenő (2000): *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 300 p.
- Cs. Nagy Miklós (1979): Módszertani kérdések és feladatok az agrár szakfordító képzés bevezetése előtt. *Felsőoktatási Szemle* 2. sz. pp. 113–120.
- (1980a): Fordítás és szótárhasználat. *Idegen nyelvek tanítása* 1980/2. sz. pp. 46–53.
- (1980b): Orosz–magyar fordítástechnikai jegyzet módszertani felépítése. In: *Alkalmazott nyelvtan és nyelvoktatás*. Budapest: BME Nyelvi Intézet, pp. 221–237.
- Hadas Ferenc (1966): „Szóbeliség – írásbeliség” (Hozzászólás dr. Banó István cikkéhez). *Az idegen nyelvek tanítása* 9/1. pp. 12–15.
- Kosztomarov, V.G. – O.D. Mitrofanova (1976): *Metodicseszkoje rukovodstvo*. Moszkva: Izd. Russzkij jazik, 135 p.
- Köllő Márta (1978): *Az orosz nyelv oktatásának néhány kérdése. Fordítás, fogalmazás, szövegértés*. Budapest: Tankönyvkiadó, 186 p.
- Köllő Márta – Horváth Gáborné (1980): *Orosz nyelvkönyv gimnázium II*. Budapest: Tankönyvkiadó, 208 p.
- Kurtán Zsuzsa (2001): *Idegen nyelvi tantervek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 204 p.
- Lieber Péterné (1983): *A kommunikáció központú orosznyelv-oktatás néhány kérdése*. Budapest: Tankönyvkiadó, 145 p.
- (1987): *Az orosz nyelv tanításának elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest: Tankönyvkiadó, 249 p.
- Lieber Péterné és mtársai (1987): *Metodikai olvasókönyv*. Budapest: Tankönyvkiadó, 287 p.
- Lux Gyula (1930): *Német nyelvkönyv a tanító – és tanítónőképző intézetek IV. osztályai számára*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 92 p.
- (1932): *Modern Nyelvoktatás*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 174 p.
- Major Ferencné (1980): *Az idegennyelvi szakszöveg megértésének módszertani kérdései*. = Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ. Módszertani Kiadványok 48. sz. Budapest: OMKDK, 129 p.
- (2009): Adalékok a hazai szaknyelvoktatás történetéhez II. *Modern Nyelvoktatás* XV/3. pp. 39–53.
- Márkus György (1978): *Orosz-magyar fordítástechnika*. = A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 23. sz. Budapest: Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, 165 p.
- Márkus Katalin – Szöllősy Éva (2006): Angolul tanuló középiskolásaink szótárhasználati szokásairól. In: Magay Tamás (szerk.): *Szótárak és használóik*. = Lexikográfiai füzetek 2. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 95–116.

- Medgyes Péter (1995): *A kommunikatív nyelvoktatás*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 143 p.
- Muráth Judit (2005a): Szótárhasználat közgazdászhallgatók körében – egy felmérés tanulságai. In: Klaudy Kinga és Dobos Csilla (szerk.): *A világ nyelvei és a nyelvek világa*. MANYE XV. 2/2. pp. 299–304.
- (2005b): Wörterbuchbenutzung von Fachübersetzerstudenten. Ihre Erwartungen an ein Fachwörterbuch. *Symposium on Lexicography XI at the University of Copenhagen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, pp. 401–415.
- Szabó Miklós (1960): *Orosz–magyar [magyar–orosz] iskolai szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 419+262 p.
- Szöllősy Éva (2004): Angolul tanulóink szótárválasztási szokásairól. *Modern Nyelvoktatás* X/4. pp. 28–46.
- Véges István (1971): Lexika és nyelvoktatás. *Idegen nyelvek tanítása* 1971/4. pp. 97–107. [1970-től a folyóirat címe „Idegen nyelvek tanítása” a korábbi „Az idegen nyelvek tanítása” helyett.]

TINTA KÖNYVKIADÓ

AZ ÉKESSZÓLÁS KISKÖNYVTÁRA 1–12.

1. BÁRDOSI VILMOS – KISS GÁBOR: KÖZMONDÁSOK, 990 Ft
2. BÁRDOSI VILMOS – KISS GÁBOR: SZÓLÁSOK, 990 Ft
3. MINYA KÁROLY: ÚJ SZAVAK I., 1490 Ft
4. BENCÉDY JÓZSEF: RETORIKA, 990 Ft
5. HAJDU ENDRE: SZÓMÚZEUM, 990 Ft
6. PARAPATICS ANDREA: SZLENGSZÓTÁR, 1490 Ft
7. KISS GÁBOR – BÁRDOSI VILMOS: SZINONIMÁK, 990 Ft
8. FORGÁCS RÓBERT: ANYA – NYELV – CSAVAR, 1490 Ft
9. MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ: DIVATSZAVAK, 1490 Ft
10. FALK NÓRA: ETIMOLÓGIÁK, 1490 Ft
11. GRÉTSY LÁSZLÓ (szerk.): VALLOMÁSOK, 990 Ft
12. VARGHA KATALIN: TALÁLÓS KÉRDÉSEK, 1490 Ft

Megvásárolhatók a kiadóban:

TINTA KÖNYVKIADÓ, 1116 Budapest, Kondorosi út 17.

Tel.: (1) 371-0501; Fax: (1) 371-0502

E-mail: info@tintakiado.hu

Honlap: www.tintakiado.hu